

Kuidas läheb 18-aastaselt lingvistikaolümpiaadil?

Miina Norvik

Tartu ülikooli läänemeresoome keelte teadur, Eesti lingvistikaolümpiaadi žürii liige (alates 2013) ja žürii esimees (2018–2020), Eesti võistkonna juhendaja (2012–2014), rahvusvahelise lingvistikaolümpiaadi žürii liige (alates 2015)

„Hakka keeleteadlaseks ja näed maailma“ lingvistikaolümpiaadi näitel

Üliõpilaspõlves juhtusin lugema tunnustatud keeleteadlase Bernard Comrie elulugu, kus oli kirjas üleskutse „Hakka keeleteadlaseks ja näed maailma“. Tahtsin toona uskuda, et selles on vähemalt terake tõtt. Mida aeg edasi, seda rohkem on Comrie sõnad kinnitust leidnud.

Kuulumine lingvistikaolümpiaadide korraldusmeeskonda nii Eestis kui ka rahvusvahelisel tasemel on aga siiski tähendanud enam kui lihtsalt reisimist. Ennekõike on see kujutanud endast võimalust puutuda kokku **sadade eri keeltega ning tegutseda suurepärestes meeskondades**, kelle siiras soov on tõsta koolinoorte teadlikkust maailma keelilise mitmekesisuse kohta ning tekitada huvi keelte ja keeleteaduse vastu.

Rahvusvahelisele lingvistikaolümpiaadile panid aluse venelased ja bulgaarlased, kes olid korraldanud võistlust oma koduriigis, kuid nägid ühel hetkel võimalust suurema ettevõtmise sünniks¹.

RAHVUSVAHELISE LINGVISTIKAOLÜMPIAADI TOIMUMISKOHAD AASTATEL 2003–2020

2003	Borovets (Bulgaaria)
2004	Moskva (Venemaa)
2005	Leiden (Holland)
2006	Tartu (Eesti)
2007	Peterburi (Venemaa)
2008	Slanchev Byrag (Bulgaaria)
2009	Wrocław (Poola)
2010	Stockholm (Rootsi)
2011	Pittsburgh (USA)
2012	Ljubljana (Sloveenia)
2013	Manchester (Ühendkuningriik)
2014	Peking (Hiina)
2015	Blagoevgrad (Bulgaaria)
2016	Mysore (India)
2017	Dublin (Iirimaa)
2018	Praha (Tšehhi)
2019	Yongin (Lõuna-Korea)
2020.	aastaks planeeritud olümpiaad Ventšpilsis Lätis lükkus
2021.	aastale)

¹ Loe rahvusvahelise lingvistikaolümpiaadi ajaloo kohta täpsemalt leheküljelt <https://ioling.org/history/>.

Ka praegu on rahvusvahelises žüriis just bulgaarlased ja venelased esindatud kõige arvukamalt. Kuigi rahvusvaheline olümpiaad on igal aastal natuke kõigi sellel osalejate nägu, on see kõige rohkem ehk siiski ühe isiku, bulgaarlase **Ivan Derzhanski** nägu, kes ühendab endas keeleteadlase ja matemaatiku anded ning armastuse lingvistikaülesannete vastu. Selle tõestuseks on tema sulest ilmunud kaasahaarav raamat „Linguistic Magic and Mystery“ (2009).

Eestis sai lingvistikaolümpiaad alguse tänu **Renate Pajusalule**, kes kohe esimesel rahvusvahelise olümpiaadi toimumise aastal (2003) võimalusest kinni haaras ning enda ümber tugeva meeskonna koondas, minagi jõudsin 2011. aasta olümpiaadi juurde just tema kutsel. On neid, kes olid üsnagi olümpiaadi alguse juures, kuid teevad seda tööd hinge ja südamega siiani: **Axel Jagau** (keeleteadlane, toona TÜ saksa keele lektor), **Küllil Prillop** (TÜ eesti fonoloogia teadur), **Olga Gerassimenko** (TÜ keeleressursside spetsialist) ja **Reeli Torn-Leesik** (TÜ inglise filoloogialektor) (vt lingvistikaolümpiaadi algusaegade kohta ka nt Pajusalu 2005, 2006, 2010). Viimastel aastatel on olümpiaadi korraldusmeeskonnaga liitunud ka mitu varasemat osalejat, nagu **Linda Freienthal** (TÜ arvutilingvistika magister), kes 2017. aastast on Eesti võistkonna juhendaja.

Lingvistikaolümpiaadi eelvoorus on tavaliselt lahendamiseks neli-viis ülesannet, lõppvoorus ja rahvusvahelisel olümpiaadil viis. Kui osaleja jaoks tähendab see kokkupuudet kuni 15 uue keelega aastas, siis korraldaja jaoks on see arv suuremgi, sest tegelik ülesannete hulk, millest sobivad välja valida, on ikka olnud suurem, eriti rahvusvahelise lingvistikaolümpiaadi võistlustöö kokkupanekul. Külli Prillopi koostatud interaktiivselt kaardilt² saab täpsemini uudistada, milliste keelte kohta on Eesti eel- ja lõppvoorudes ülesandeid olnud ning kuidas need üle maailma jaotuvad. Enamik neist ülesannetest on Eesti lingvistikaolümpiaadi korraldajate ringi kuulunud liikmete tehtud, kelle seas on olnud nii keeleteaduse erialade endisi ja praegusi õppejõude ning üliõpilasi kui ka teisi lingvistikahuvilisi muudelt erialadelt. Kasutatud ülesanded koos lahendustega on koondatud kogumikesse „Lingvistikaülesandeid“ (Pajusalu jt 2008) ja „Viis tosinat lingvistikaülesannet“ (Prillop ja Norvik 2017), rahvusvahelise

² Kaart paikneb Eesti lingvistikaolümpiaadide avalehel, kuhu pääseb ligi lingilt <https://sisu.ut.ee/lingvistikaolympiaad/avaleht>.

lingvistikaolümpiaadi ülesanded ja lahendused on kättesaadavad kodulehelt³.

Lingvistikaülesannete koostamine ja lahendamine kui avastusretk maailma keeltemeres

Lingvistikaülesande koostamine on ühelt poolt loominguline, kuid teisalt nõudlik töö, et teinekord ka koostajale endale täiesti tundmatu keele kohta mitte valet ettekujutust anda. Olenevalt keelest on lingvistikaülesande koostamine tähendanud grammatikate, õpikute, sõnaraamatute ja/või teiste keelekäsitustega tutvumist, et üles leida nähtuse(d), mida ülesande kaudu kooliõpilastele tutvustada. Nende seas on olnud selliseid nähtusi, millele mingil viisil leidub paralleel ka eesti keeles, ent sarnasuste kõrval on ülesannete eesmärk muidugi osutada ka keeltevahelistele erinevustele.

Näiteks juuresoleva **hanunoo keele ülesande** (kasutatud 2017/2018. õ-a lõppvoorus) tegin internetis kättesaadava materjali põhjal, peamiselt Mangyan Heritage Centeri⁴ lehele koondatud luulekatkete põhjal.

2016/2017. õ-a lõppvooruks koostatud **eve ülesandega**⁵ oli mul soov näidata, kuidas eve keeles (u 5 miljonit kõnelejat Togos ja Ghanas) kumavad ruumi- ja ajasuhete väljendamisel läbi kehaosanimetused. Nii selgub ülesandest, et evekeelne sõna *megbe* 'selg' märgib ka ruumisuhet 'taga' ning asjasuhet 'päras', samas kui sõnast *ɲkúme* põhitähendusega 'nägu' on arenenud ajatähendus 'ees'. Eesti keeles ilmestab arengut kehaosanimetus > ruumisuhe sõna *pea*, mis on kujunenud pealispinnal paiknemist väljendavaks kaassõnaks, nt *laua pea*. Seega heidab kõnealune lingvistikaülesanne valgust grammatika kujunemisele, kus konkreetsest täistähenduslikust sõnast (*pea*, *nägu*, *selg*) kujuneb abstraktne (*pea*, *ees*, *taga*, *päras* on kaas- või mäarsõnad, mis ei tähista mingit käega katsutavat objekti).

Oma esimese lingvistikaülesande tegin aga **katokoli keele** kohta (u 300 000 kõnelejat Togos, Beninis ja Ghanas)⁶. Lahendaja peab ära

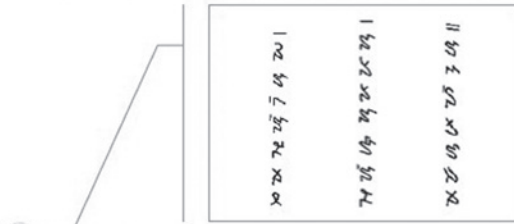
³ Rahvusvahelise lingvistikaolümpiaadi (IOL) koduleht asub aadressil <https://ioling.org/>.

⁴ Aluseks olnud veebileht ja andmebaas asub aadressil <http://www.mangyan.org/content/ambahan>.

⁵ Eve ülesanne on kättesaadav lingilt <https://sisu.ut.ee/lingvistikaolympiaad/20162017-loppvoor>.

⁶ Kotokoli ülesanne on koos lahendusega avaldatud kogumikus „Viis tosinat lingvistikaülesannet“ (Prillop ja Norvik 2017).

A. Järgnevalt on esitatud hanunoo kirjas kirjutatud luuletus, selle transliteratsioon ladina tähtedega ning tõlge eesti keelde. Vii transliteratsioon vastavusse hanunoo kirjaga, kirjutades õiged vastavused kasti.

Kaṅ manuk si bidlawan, nagsirug sa paspasan, magdaraṅin ji uran.

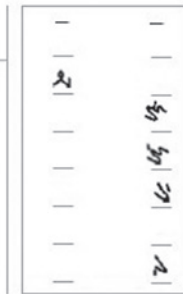
'Mu väike lind *bidlawan* peatus varjus vihma paluniseks.'

B. On toodud veel kaks luulerida. Täida kastis olevad lüngad.

/.../ dapat baj una kumman, aba hulin lumbadan /.../

'ja kuigi see on nii, tuleb õnnelikum päev'

Seleta lahendust!

2017/2018. õ-a lõppvoorus kasutatud hanunoo keele ülesanne

tabama, et kotokoli keeles paikneb alusele osutav marker hoopis tegusõna tüve ees, samas kui eesti keeles on see tüve järel (vrd **gno gnevezi** ja selle eestikeelset vastet **sa äratasid**, kus *gne-* ja *-d* näitavad ühildumist alusega) ning erinevalt eesti keelest pole kotokoli keeles minevikutunnust, küll on aga tunnus olevikul. Ülesandest ilmneb seegi, et kotokolikeelsele sõnale *adenveziy* vastab eesti keeles koguni terve lause – 'Kui me tema üles äratame, kus *a* 'kui', *de* 'meie', *n* on oleviku tunnus, *vezi* 'üles äratama' ja *y* 'tema (sihitisena)'.
 Olümpiaaditööde lõplik kokkupanek on meeskonnatöö, kus ülesannete autoritel tuleb jälgida, et ülesannetes sisalduvad keelenähtused kuuluksid eri tasanditele, oleksid esitatud eri viisil, sekka satuks ka mõni kirja- ja arvustusüsteemi tutvustav ülesanne ning keelte valik oleks mitmekesine. Vaid sedasi tuleb kokku põnev kompleks, mille kallal on lahendajal huvitav pusida.

Tee olümpiaadile

Koolides pole eraldi kohustusliku õppeainena sellist ainet, mis otseselt lingvistikaolümpiaadiks ette valmistaks. Kaudselt on muidugi abi eri keelte tundidest, sealhulgas emakeeletundidest, mistõttu õpilasi olümpiaadile saatvaks õpetajaks on sageli mõni keeleõpetaja, kuid vahel võib innustajaks olla hoopis matemaatika- või ajalooõpetaja. Leidub siiski koole, kus on võimalik osaleda lingvistikaringis või õppida lingvistikat vabaainena (nt Hugo Treffneri gümnaasiumis, Rakvere gümnaasiumis). Et maailma keeltega saaksid tutvust teha ja oma teadmisi soovi korral ka olümpiaadil rakendada kõikide koolide õpilased, on sisse seatud Tartu ülikooli teaduskooli **kursus „Keeleteaduse alused“**, mis on avatud kõigile gümnaasistidele.

Lingvistikaolümpiaadi algusaegadest peale oleme umbes 15 õpilasele korraldanud ka paaripäevast **lingvistikalaagrit**, mille eesmärk on treenida rahvusvahelisele lingvistikaolümpiaadile sõitjaid, kuid ühtlasi valmistada õpilasi ette tulevasteks olümpiaadideks. Seetõttu oleme laagrisse eelistanud kutsuda neid lõppvoorutublimaid, kel on võimalik järgmisel õppeaastal uuesti osaleda. Lisaks ülesannete lahendamisele on laagri programmi ikka kuulunud ka keeleteemalised loengud, olgu siis mõnest põnevast keelest või erisugustest keelelistest nähtustest, millest on ühel või teisel viisil kasu ülesannete lahendamisel.

Kuigi aastatega on teadlikkus lingvistikaolümpiaadist kasvanud (vt nt Norvik, Pajusalu 2017), oleme mõnelgi juhul näinud, et väga heade eeldustega õpilane jõuab olümpiaadile alles eelviimasel või viimasel kooliaastal. Ent ka lingvistikaolümpiaadi puhul kehtib reegel „Harjutamine teeb meistriks!“. Just selleks, et anda koolinoortele juba aegsasti teadmisi sellest, mida kujutavad endast lingvistikaülesanded, saigi 2020. aasta alguses minu ja Külli Prillopi initsiatiivil ellu kutsutud veebipõhine **lingvistikaviktoriin „Kiil“ 5.–8. klassidele**⁷. Esimesest „Kiilist“ võttis osa üle 1000 õpilase enam kui 70 Eesti koolist. Loodame, et edaspidi toimibki „Kiil“ hüppelauana lingvistikaolümpiaadile, millel saab osaleda alates 9. klassist. Käesoleva aasta alguses jõudsid lingvistikaülesanded ka noorte teadussaatese „Rakett69“, 2018. aastal olid lingvistikateemad esindatud

⁷ Nii prooviülesanded kui ka võistlusel olnud ülesanded on lahendamiseks kättesaadavad lingilt <https://viktoriinid.ee/>.

Tartu ülikooli teaduskooli korraldatud loogikalaagris. Sellest kõigest võiks olla kasu uute huviliste olümpiaadini jõudmisel.

Teateid rahvusvaheliselt lingvistikaolümpiaadilt

Tänu Tartu ülikooli teaduskooli koordineerimisele ning haridus- ja teadusministeeriumi rahastusele on Eesti esindus rahvusvahelisel lingvistikaolümpiaadil alates esimesest toimumiskorrast 2003. aastal

alati kohal olnud. Selle olulisusest on aru saanud siis, kui rahvusvahelisel olümpiaadil on kuulnud näiteid selle kohta, kuidas mõne riigi esindusmeeskonna sõit võib kohati oleneda vanemate rahakoti paksusest või valitsuses puhuvatest tuultest.

Algusaegadest peale on Eestist kuulunud keegi ka rahvusvahelist olümpiaaditööd ettevalmistavasse žüriisse. Minul on õnnestunud rahvusvahelisest lingvistikaolümpiaadist osa saada viimasel kaheksal aastal: aastatel 2012–2014 Eesti meeskonna juhendajana ja aastast 2015 rahvusvahelise žürii liikmena.

Osalejate arvult on olümpiaad pidevalt kasvanud, kusjuures viimasesse kaheksasse aastasse on jäänud kaks suuremat tõusu. 2003. aastal oli

osavõtjaid 33 (9 meeskonda 6 riigist) ja esimene suurem tõus oli 2009. aastal, mil Poola Wrocławis sõitis kohale 86 osalejat (17 meeskonda 23 riigist). Järgmine hüpe oli 2012. aastal, mil Sloveenias Ljubljanas oli kohal juba 131 õpilast (34 meeskonda 26 riigist). 2019. aastal ületati ka 200 piir – Yonginis Lõuna-Koreas osales 209 õpilast (53 meeskonda 36 riigist). Ühelt poolt võib kasvu taga olla internetis nähtaval olek ja üldine teadlikkuse tõus lingvistikaolümpiaadi kohta, teiselt poolt võib selles näha eriti just rahvusvahelise lingvistikaolümpiaadi juhatuse sihipärast tööd olümpiaadi propageerimisel ning lisanduvate riikide korraldusmeeskondade nõustamisel. Tahaks loota, et sel aastal suurt osa maailma riikidest tabanud pandeemia ei tõmba senisele positiivsele arengule piiri peale.

Seega on rahvusvahelisest lingvistikaolümpiaadist kujunenud aastatega keelehuviliste noorte kohtumisaik, kuhu viimastel aastatel on tulnud esindajaid pea 1/8 maailma riikidest. Sellelega, et noori innustatakse tööd

Rahvusvahelisel lingvistikaolümpiaadil toimub individuaal- ja meeskonnavõistlus. Alates 2003. aastast on individuaalvõistlustelt toodud koju 23 medalit (1 kuld, 7 hõbedat ja 15 pronksi), 13 diplomit, 8 parima lahenduse auhinda; meeskonnavõistlusel on korra võidetud esikoht.

kirjutama oma emakeeles, terve olümpiaad keerleb erisuguste põnevate keelte ja keelenähtuste ümber ning keeleoskus on üldiselt au sees, täidab olümpiaad ka oma põhilisemat eesmärki – aidata väärtustada maailma keelelist mitmekesisust. Just seda tahamegi nii Eesti lingvistikaolümpiaadi meeskonnas kui ka rahvusvahelises kogukonnas loota ja uskuda, et kunagised osalejad, mis iganes eriala kasuks nad lõpuks ka ei otsustaks, oskaksid väärtustada keelelist mitmekesisust ning sealhulgas kindlasti ka oma emakeelt.

Kokkuvõtteks

Võib täie kindlusega väita, et aastatega on lingvistikaolümpiaad Eesti olümpiaadimaastikul kanda kinnitanud, kusjuures lingvistikateemad on jõudnud laiemagi avalikkuseni, näiteks võistluse „Rakett69“ kaudu. On lootust, et 2020. aasta alguses ellu kutsutud lingvistikaviktoriin „Kiil“ aitab noortel tavapärasest varem ja mitte enam päris nullist lingvistikaolümpiaadile siseneda. Sarnaselt Eesti lingvistikaolümpiaadiga on ka rahvusvaheline lingvistikaolümpiaad teiste rahvusvaheliste olümpiaadide kõrval oma koha leidnud. Selle nimel, et maailma keeled köidaksid õpilasi ja avaksid neile uksi maailma eri paigus elavate rahvaste keelelisse maailma, soovime pingutada ka edaspidi.

Viidatud kirjandus

- Derzhanski, Ivan 2009. *Linguistic Magic and Mystery*. Sofia: Union of Bulgarian Mathematicians.
- Eesti lingvistikaolümpiaadide ülesanded, <https://sisu.ut.ee/lingvistikaolympiaad/avaleht> (vaadatud 31.08.2020).
- International Linguistics Olympiad, <https://www.ioling.org/> (vaadatud 31.08.2020).
- Mangyan Heritage Center, <http://www.mangyan.org/content/ambahan> (vaadatud 31.08.2020).
- Norvik, Miina, Renate Pajusalu 2017. Tuhanded õpilased sadade keelte kallal. – *Õpetajate Leht* 20.10.2017, <https://opleht.ee/2017/10/tuhanded-opilased-sadade-keelte-kallal/> (vaadatud 31.08.2020).
- Pajusalu, Renate 2005. Keeleteadus olümpiaalana. – *Oma Keel*, 11 (2), 5–12.
- Pajusalu, Renate 2006. Lingvistikaolümpiaad teel ülesmäge. – *Horisont*, 1, 47.
- Pajusalu, Renate 2010. Kielitiede olympialajina. – *Virittäjä*, 114 (4), 563–566.
- Pajusalu, Renate, Axel Jagau, Liina Lindström, Piia Taremaa, Pire Teras, Reeli Torn-Leesik, Olga Gerassimenko, Anni Silk 2008. *Lingvistikaülesandeid*. Tartu: Atlex.
- Prillop, Külli, Miina Norvik 2017. Viis tosinat lingvistikaülesannet. Tartu: Atlex.
- Teaduskooli viktoriinid, <https://viktoriinid.ee/> (vaadatud 31.08.2020).